

गांधीजींचा 'आत्मिक संदेश'

मोहनदास करमचंद गांधी १८६९-१९४८ हा विशीतला तरूण बॅरिस्टर बनण्यासाठी इंग्लंडच्या किनाऱ्यावर बोटीतून उतरला त्यावेळी मोजके नातेवाईक व मित्र त्याला घ्यायला आले होते. सुट्याबुटातला मोहनदास शिक्षण आटोपून मायदेशी परतला तेव्हा पण निवडक भारतीयच निरोप घ्यायला बंदरावर आले होते. १९३१ साली वयाची साठी ओलांडल्यावर पुन्हा एकदा तो लंडन येथे गोलमेज परिषदेसाठी आला तेव्हा मात्र फार मोठा मिश्र समुदाय रस्त्यावर स्वागतासाठी उतरलेला होता. मोहनदास आता मि. गांधी या नावाने ओळखला जात होता. त्याचे वर्णन 'नंगा फकीर' असे स्वतः चर्चिल यांनी केले होते. आदल्याच वर्षी 'मूठभर मीठ' उचलून ब्रिटिश साम्राज्याचा पाया खचविण्याचा पराक्रम करणारा हा गृहस्थ दिसतो तरी कसा झालतो कसा व बोलतो कसा हयाचे मोठेच कुतूहल भारतीय व ब्रिटिश दोन्ही जनसमुदायांना होते.

त्या प्रसंगाची एक व्हिडियो यू ट्यूब वर पहायला मिळते. साठीतले जवान गांधीजी झपझप चालताना दिसतात. गोड हसताना दिसतात. पण बोलत मात्र नाहीत. लंडन मध्ये असताना त्यांची विविध विषयांवरची भाषणे अनेक ठिकाणी अधिकृतपणे झाली. त्यांची स्वच्छ वाणी स्पष्ट आवाज व सोप्या इंग्रजीतले मनाला भिडणारे विचार ऐकणाऱ्याला मोहून टाकत असत. ते मात्र राजकीय विषयावर बोलणे टाळून आध्यात्मिक विचारच मांडत. अशाच एका व्याख्यानाला लंडन येथील किंगजले हॉल मध्ये कोलंबिया रेकॉर्ड कंपनीचे व्यवस्थापक व कर्मचारी उपस्थित होते. तिथला मुग्ध झालेला जनसमुदाय पाहून गांधीजींचा आवाज भाषणाच्या रूपात मुद्रित करावा अशी कल्पना पुढे आली. कारण तोवर त्यांच्या आवाजातली ध्वनिमुद्रिका निघाली नव्हती. अशी रेकॉर्ड चांगली खरेपेल असा त्यांचा अंदाज होता. ही कल्पना गांधीजींना पटवून देण्यातही त्यांना यश आले. वादविषय व राजकारण टाळून ईश्वराच्या स्वरूपाविषयी बोलावे असे त्यांनी ठरवले. त्याप्रमाणे ते कंपनीच्या स्टुडियोत गेले. तंत्र समजावून घेतले व सुमारे सहा मिनिटांचे ध्वनिमुद्रण दिले. ते ७८ गतीच्या लागवेच्या तबकडीवर पाठपोट वितरित करायचे ठरले. ध्वनिमुद्रण करत असतानाचा फोटो सुद्धा घेतला. कंपनी बरोबर लेखी करार झाला. हया रेकॉर्डच्या वितरित जी रॉयल्टी येईल ती अहमदाबाद येथील 'सकल चरखा संघटना' या संस्थेला देण्यात यावी असेही नमूद करण्यात आले.

Gandhiji in a recording session

A Gramophone machine

हया खास ध्वनिमुद्रिकेचं लेबल पण विशेष बनवावं असं ठरलं. १९३१ मध्येच इंडियन नॅशनल काँग्रेस पार्टीनं तिरंगा ध्वजाचं नवें डिझाईन मंजूर करून वापरायला सुरुवात पण केली होती. वर केशरीमध्ये सफेद व खाली हिरव्या रंगाचे तीन आडवे पट्टे व मधल्या सफेद पट्ट्यात चरखा. चरखा वगळता हेच डिझाईन रेकॉर्ड लेबल करिता घ्यायचं ठरलं. तीन गोल चकत्या व लेबलच्या तळाशी सोनेरी रंगात 'M. K. Gandhi' अशी इंग्रजीत गांधीजींच्या हस्ताक्षरात सही. (Catalogue No. COLUMBIA LBE 50). १९३२च्या अग्वेरीस हया रेकॉर्डच्या शेकडो प्रती सगळीकडे पाठविण्यात आल्या. दुकानांतून विक्रीसाठी ठेवण्यात आल्या. चार रुपये व आठ आणे किंमती पैकी आठ आणे रॉयल्टी ठरली होती. एका प्रतीच्या किंमतीत हिंदुस्थानात मध्यमवर्गा तल्या कुटुंबाचा मासिक घरखर्च भागत असे. त्यामुळे इतकी महागडी व इंग्रजी भाषणाची ध्वनिमुद्रिका कोण विकत घेणार असा रास्त सवाल हिंदी एजंटाना पडला. पण आश्चर्य म्हणजे ही ध्वनिमुद्रिका व ग्रामोफोन मशीन विकत घेण्याकरिता दुकानांवाहेर रांगा लागल्या. दांडी यात्रेमुळे देशभर लोकप्रिय झालेल्या गांधींचा आवाज का होईना ऐकायला मिळतो याचेच लोकांना फार अप्रूप होते.

Tricolor flag design adopted by INC in 1931

Disc pressed in India

Disc pressed in England

Disc pressed in America

Pressed in England after WW-II

मद्रास शहरामध्ये 'मैसर्स सरस्वती स्टोर्स' कडे कोलंबिया कंपनीची एजन्सी होती. त्यांनी हया रेकॉर्डच्या १२००० प्रती साठवून ठेवल्या होत्या. गांधीजींवरील रागापायी मद्रास इलाख्याचा रेसिडेंट हया रेकॉर्डसच्या विप्रेर वंदी आणील की काय अशी भीती वाटल्याने सरस्वती स्टोर्सच्या मॅनेजरने सेक्रेटरीला पत्र लिहून 'मुद्रित भाषणामध्ये काहीही राजकीय आशय व आक्षेपार्ह मजकूर नाही' अशी ग्वाही दिली होती. हे पत्र आज 'वेन्ई अर्काईव्ह' मध्ये उपलब्ध आहे. ही आगाऊ खेळी यशस्वी झाली व दक्षिण हिंदुस्थानात काही महिन्यात गांधीजींना दोन हजार रुपये रॉयल्टी मिळाली. ती कुठं पाठवायची याबाबत शंका आल्याने लंडनला धाडण्यात आली व तेथून अहमदाबादेत 'सकल चरित्रा संघटना' या संस्थेकडे पाठविण्यात आली.

अश्या प्रकारे कोलंबिया कंपनीचा अंदाज बरोबर ठरून गांधीजींची पहिली ध्वनिमुद्रिका कमालीची यशस्वी झाली. दुसऱ्या महायुद्धानंतर हया ध्वनिमुद्रिकेची मागणी पुन्हा वाढली. निळ्या रंगातल्या नवीन लेबलवर युरोप व अमेरिकेत प्रती वितरित करण्यात आल्या. १९१५ मध्ये श्री. कामदार हयांनी 'महात्मा' या पदवीने संबोधले पण ते त्यांना आवडले नव्हते. तशी नाराजी त्यांनी वेळोवेळी व्यक्त केली होती. महात्मा गांधी व फादर ऑफ नेशन राष्ट्रापिता म्हटलेलं पण त्यांना आवडत नसे. तरीही हया सर्व लेबलवर 'महात्मा गांधी' असं लिहिलेलं आहे. १९४८ साली त्यांच्या मृत्यूनंतर पुन्हा एकदा हया रेकॉर्डच्या प्रती कोलंबियानं काढल्या. १९५६ पर्यंत एक लाखहून अधिक प्रतींची विप्रे झाल्याची नोंद कंपनीच्या दप्तरात आहे.

आज हयापैकी फार थोड्या मूळ प्रती विविध संग्रहालयांमध्ये व खाजगी संग्राहकांकडे उपलब्ध आहेत. १९६९ साली जन्मशताब्दी वर्षात ही रेकॉर्ड प्लास्टिकच्या एल. पी. वर व पुढे कॅसेट व सी. डी. वर आली. आधुनिक काळात हे भाषण यू ट्यूबवर पाहता व ऐकता येते. सोबतच्या प्रतिलिप्या पण वाचता येतात. जगभरातच वेगानं पसरत चाललेल्या द्वेषाच्या व असहिष्णुतेच्या वातावरणात हया 'आत्मिक संदेशा'ची पुन्हा एकदा नितांत गरज आहे.

डॉ. सुरेश चांदवणकर मुंबई

Dr. Suresh Chandvankar, Mumbai, India

chandvankar@gmail.com

cell - 9920813336

=====

The text of the recorded speech:

"There is an indefinable mysterious power that pervades everything, I feel it though I do not see it. It is this unseen power which makes itself felt and yet defies all proof, because it is so unlike all that I perceive through my senses. It transcends the senses. But it is possible to reason out the existence of God to a limited extent. Even in ordinary affairs we know that people do not know who rules or why and how He rules and yet they know that there is a power that certainly rules. In my tour last year in Mysore I met many poor villagers and I found upon inquiry that they did not know who ruled Mysore. They simply said some God ruled it. If the knowledge of these poor people was so limited about their ruler I who am infinitely lesser in respect to God than they to their ruler need not be surprised if I do not realize the presence of God - the King of Kings. Nevertheless, I do feel, as the poor villagers felt about Mysore, that there is orderliness in the universe, there is an unalterable law governing everything and every being that exists or lives. It is not a blind law, for no blind law can govern the conduct of living being and thanks to the marvelous researches of Sir J. C. Bose it can now be proved that even matter is life. That law then which governs all life is God. Law and the law-giver are one. I may not deny the law or the law-giver because I know so little about it or Him. Just as my denial or ignorance of the existence of an earthly power will avail me nothing even so my denial of God and His law will not liberate me from its operation, whereas humble and mute acceptance of divine authority makes life's journey easier even as the acceptance of earthly rule makes life under it easier. I do dimly perceive that whilst everything around me is ever changing, ever dying there is underlying all that change a living power that is changeless, that holds all together, that creates, dissolves and recreates. That informing power of spirit is God, and since nothing else that I see merely through the senses can or will persist, He alone is. And is this power benevolent or malevolent? I see it as purely benevolent, for I can see that in the midst of death life persists, in the midst of untruth truth persists, in the midst of darkness light persists. Hence I gather that God is life, truth, light. He is love. He is the supreme Good. But He is no God who merely satisfies the intellect, if He ever does. God to be God must rule the heart and transform it. He must express himself in every smallest act of His votary. This can only be done through a definite realization, more real than the five senses can ever produce. Sense perceptions can be and often are false and deceptive, however real they may appear to us. Where there is realization outside the senses it is infallible. It is proved not by extraneous evidence but in the transformed conduct and character of those who have felt the real presence of God within. Such testimony is to be found in the experiences of an unbroken line of prophets and sages in all countries and climes. To reject this evidence is to deny oneself. This realization is preceded by an immovable faith. He who would in his own person test the fact of God's presence can do so by a living faith and since faith itself cannot be proved by extraneous evidence the safest course is to believe in the moral government of the world and therefore in the supremacy of the moral law, the law of truth and love. Exercise of faith will be the safest where there is a clear determination summarily to reject all that is contrary to truth and love. I confess that I have no argument to convince through reason. Faith transcends reason. All that I can advise is not to attempt the impossible."